

ELMONDOM NEKED...

FISCH SAROLTA HOLOKAUSZTTÚLÉLŐ EMLÉKEI

Lejegyezte
ESZENYI IRÉN

A jegyzeteket írta
SELMECI BOJÁNA VERONIKA

A borítón: A tizennyolc éves Fisch Sarolta, Berekböszörmény, 1942. Ezt a fényképet adta oda Eszter nevű barátnőjének két héttel azelőtt, hogy bementek a nagyvárad gettóba. A hátoldalán kézírással: „Eszternek szeretettel Sárítól. Bb. 944 V. 24.”

© *Fisch Sarolta örökösei, 2026*

BÉKEIDŐBEN

Berekböszörményben születtem, 1924. május 17-én. Hivatalos papírokon május 24. van írva. Kérdeztem az eltérés okát. Azt mondták, csak egy hét múlva ért rá bejelenteni a bábaasszony. Szomszédasszonyunk is mindig mondta, hogy nem jól van beírva, de aztán úgy maradt. Én a születésnapomnak mindig az igazit tartottam.

Anyukám¹ és testvérei nyolcan voltak. Mindegyik élt még 44 tavaszán, de azt az évet nem élte túl közülük senki. Mindet megölték. Anyukám akkor csak negyvennégy éves volt.

Mindkét Nagymamám² nagyváradai születésű volt. Fisch Nagymamámat³ jól ismertem. A legidősebb Fisch gyerek Erzsike, a második gyerek Sándor, az én Apukám volt. Ő gimnáziumban tanult, amikor kitört az első háború. Behívták katonának, és megsebesült az olasz fronton. Amikor hazajött, a határban elébe ment Nagymama. Mesélte, hogy úgy hívta: „Sándor fiam”. Ezt a

¹ Jäger Irén.

² Politzer Sarolta (Fisch Sarolta anyai nagyanyja) és Schwarcz Emilia (Fisch Sarolta apai nagyanyja).

³ Schwarcz Emília, Mili néni először Körösszegapátiban lakott, később költözött Tiszaszőlőstre.

fiát nagyon szerette. Dicsérte, de soha nem becézte. Sándor meggyógyult a sebesüléséből, megnősült, aztán újból behívták. Akkor már az orosz frontra került. És ebből olyan érdekes valami következett, hogy azt nem is hiszed el! Majd elmondom neked később, amikor a bombagyárról⁴ beszélek. Az orosz fronton súlyosan sérült a tüdeje, abból már soha nem épült fel, az a betegsége vitte el 27-ben. Mindig tudtam, hogy félig árvák vagyunk. Tudtam, pedig nem voltam hároméves, amikor meghalt az Apukám.

Apukám évekig nagyon beteg volt. Laci öcsém is betegeskedett kiskorában. A gyógyszereket nem tudtuk megvenni, nem volt rá pénzünk, nagyon szegények voltunk. Anyukám testvérei között voltak jómódúak, ki-mondottan gazdagok is, de nem gondolták, hogy segítenének. Apukám, amíg dolgozni tudott, tollat és nyersbőrt vásárolt fel, a libáról nyáron a tollat kétszer-háromszor tépték. Gondold el, már nem tudott Apukám dolgozni, hogyan folytatta Anyuka? Nagyon szégyellte magát legelőször, amikor az utcára kiment valamit árulni vagy venni. Sokszor elmondta nekünk: „Elszaladtam, aztán hazajöttem, és megláttam, hogy ott fekszenek betegen. Azt kérdeztem magamtól, hogy kölcsönt kérjek az Apámtól vagy valakitől? Visszamentem az utcára, megtöröltem a szemem, és kiabáltam, hogy mi van eladó. Így folytattam, amíg volt eladni-valóm, ha lehetett rajta akár tíz fillért is keresni. Nem lehetett mást csinálni.” Amikor Anyuka dolgozni kezdett, és muszáj volt saját lábán megállni, sokat voltam

⁴ Dynamit-Nobel Lőszergyár, Hessisch-Lichtenau.

Apátiban.⁵ Otthon Apukánknak a bátyám⁶ segített, ő már öt-hat éves volt, és oda tudta vinni a vizet vagy másvalamit. Apukám halála után Anyukám folytatta a toll és a bőr felvásárlását. Biciklivel vagy gyalog ment, fél kilogrammonként összegyűjtötte a tollat a környező falukban, Komádiban, Mezősason. Lovas kocsival a városokba járt vásárolni, árut beszerezni, úton volt egész héten. Mindennel kereskedett, olyan ipara volt. Soha nem fordult senkihez kölcsönért.

Kiskoromban a faluban az új soron laktunk, szemben egy elhagyott temető volt. Egy parasztház részét béreltük, a tulajdonos is ott lakott. Egy szobánk és konyhánk volt. Édesapám halála után Jäger Nagyapa⁷ vett nekünk egy nádfedeleles házat a Zrínyi utca 1.-ben. Anyukámnak maradt még törlesztés a házra, melyet az infláció miatt búzában fizetett vissza az évek alatt. A ház földpadlós volt, egy nagyobb szoba két ablakkal, és egy kisebb szoba egy ablakkal. A kisházban főztünk, a sparhelt melegítette a szobát. Volt konyha és pitvar, a pitvarban voltak az edények. Eleinte a kémény nyitott volt. A búbos kemencében hetente sütöttük a kenyeret és a kalácsot. Szalmával fűtöttünk, a környéken az erdőket korábban már kivágták. Bútorunk szegényes volt, hálószoza, ágy kis faragással. Kis kert is tartozott a házhoz. Deszkából ácsolt disznóól volt, de mi csirkét tartottunk benne. A kamrának az udvar felől volt a bejárata, itt a tollat tartottuk, amivel kereskedtünk. Renováltattuk a házunkat, a nádtetőt évente kellett javítani. Villany nem volt a környéken. Gyertyával vagy

⁵ Körösszegapáti.

⁶ Fisch József.

⁷ Jäger Mór, Fisch Sarolta anyai nagyapja.

petróleummal világítottunk. Tiszta estéken Nagyvárad fényeit lehetett látni. A mi házunktól két kilométerre már Románia volt. Úgyhogy ha ugatott a kutya, nem tudtuk, hogy magyar vagy román. De azt mindig tudtuk, hogy hol harangoznak, hogy Körösszegben hány óra van: „Na most már siessünk, mert a böszörményi is mindjárt harangoz!” Azt is hallottuk, de a körösszegit még jobban hallottuk, pedig az már Románia volt.

Unokatestvéremmel, Berger Sárival születésünktől kezdve együtt voltunk. Ő úgy érezte, hogy vigyázni kell ránk. Azt is tudtam, hogy amikor Apukánk meghalt, őrá voltunk bízva, én meg Laci öcsém. Sári hétéves volt akkor. Azután is sokszor figyelt ránk.

Iskolás koromban is gyakran voltam a szomszéd faluban, az apai Nagymamámnál. Ha olyan munkája volt Anyukának, hogy menni kellett messzire, akkor engem ott hagyott Apátiban. Emlékszem a Nagymamámra, ahogy a régi dolgokat egyszerű szavakkal magyarázta. Egyszer a kocsmájukba átjött egy román katonára. Parancsnok volt, és beszélgettek. Nagymamánál a szobába is bejöhettek úgy, mint a konyhába. Mert ott hon volt mindenki. Körösszegapáti kis falu volt, és kevés magyar lakta.⁸ Nagymamám ugyanúgy volt román, mint magyar. Mert igazából zsidó volt. És megkérdezte tőle a román parancsnok: „Milyen volt Jézus?” Én mindig füleltem a felnőttek szavára, és a Nagymamám

⁸ Értsd: Berekböszörményhez képest. 1930-ban Berekböszörményben 3187 magyar lakost számláltak, míg Körösszegapátiban a lakosok száma 2138 fő: 1448 magyar, 3 német, 687 román nemzetiségű. A vallás tekintetében: 31 római katolikus, 10 görögkatolikus, 1221 református, 14 evangélikus, 833 görögkeleti, 24 izraelita és 1 egyéb. Lásd Bihar-vármegye, in Nadányi Zoltán (szerk.): *Magyar városok és vármegyék monográfiája*, Budapest, A Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, 1938, 473–495.

elmondott mindent, egyszerű szavakkal. Abból örökre megértettem, hogy ki volt Jézus.⁹

Fiútestvéreim inkább Berekböszörményben, Jäger Nagyapánál szerettek lenni. Ha iskolába jártak, akkor is egyenesen odamentek ebédelni, náluk mindig volt enivaló. Péntek este és szombat délelőtt templom után hozzájuk mentünk, volt bőséges reggeli, kávé és kalács.

Az iskolába nem sok zsidó gyerek járt. Összesen tíz zsidó család lakott a falunkban, és csak három-négyben voltak gyerekek. Nagyapámék háza közel volt az iskolához. A református templom¹⁰ pont az iskola mellett volt, a zsidó templom meg emerre. Ott volt a piac-tér, annak a közepén a 14-es háború emlékműve,¹¹ és az után a községháza. Ezen az oldalon az ötödik-hatodik házban laktak Nagyapámék.

⁹ A román tiszt nyilván provokálni akarta a Schwarcz nagymamát ezzel a kérdéssel.

¹⁰ A berekböszörményi református templom (ma Köztársaság utca 2.). A 13. századi műemlék a bihari térség legrégebbi, ma is használatban lévő temploma.

¹¹ Az említett első világháborús emlékmű 1927-ben készült, a mai napig áll. Bory Jenő alkotása egy fegyverére támaszkodó katonát ábrázol. Az eredeti talapzatot kiegészítették, felújították. Az oldalsó táblákon a két világháború áldozatai között e könyvben szereplő néhány személy neve is megtalálható.

A könyv megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatta

Nemzeti
Kulturális
Alap

MAGVETŐ
KÖNYVKIADÓ ÉS KERESKEDELMI KFT.
www.magveto.hu
www.facebook.com/magveto
magveto.kiado@lira.hu
Felelős kiadó Dávid Anna

Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen, 2026-ban
Felelős vezető Pataki Lajos vezérigazgató

Felelős szerkesztő Schmal Alexandra
Korrektor Hradeczky Moni
A kötetet Pintér József tervezte
Műszaki vezető Takács Klári
Kiadványszám 9475
Kner Antikva betűtípusból szedve
ISBN 978-963-14-4781-1
ISSN 0324-797X